

• KİTAP TANITIMI

Doğu-Batı Tartışmaları (Hasan Hanefi-Muhammed Abid el-Cabiri)

Yrd. Doç. Dr. Tamer YILDIRIM*

Doğu-Batı Tartışmaları, Hasan Hanefi-Muhammed Abid el-Cabiri,
çev. Muhammed Coşkun,
Mana Yayınları, İstanbul 2011, s. 151.

§§§

Kitapta çağdaş iki Müslüman fikir insanı Hasan Hanefi ve merhum Muhammed Abid el-Cabiri'nin yazıları yer almaktadır. Bu yazılar 80'li yıllarda yazılmış ve *el-Yevm es-Sab'i* adlı dergide yayınlanmıştır. Makaleler mektup tarzında oluşturuldukları için okunmaları son derece kolay ve anlaşılır bir üsluba sahiptir. Makalelerin bazılarında el-Cabiri bazılarında da Hanefi konu hakkında daha derinlikli bilgiler vermektedir. Bu husus büyük ölçüde ilgili konulardaki kişisel ilgilerinden kaynaklanmaktadır.

Kitabın başlığında geçen Doğu ile Mısır, Batı ile Fas kastedilmektedir. Hanefi Mısır (Doğu'yu) el-Cabiri Fas (Batı'yı) temsil etmektedir. Fakat yazarlar bu tür bir ayrımı doğru bulmamaktadırlar. Çünkü bu anlayışın sömürgecilikten sonra özellikle oluşturulduğunu ve Arap dünyasının kendine ait bağımsız varlığını ortadan kaldırdığını düşünmektedirler (s. 10). Literatürde Doğu ve Batı ile kastedilen burada belirtilenden oldukça farklıdır ve kitap

* Sakarya Üni. İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı, e-posta: tyildirim@sakarya.edu.tr

içinde Batı ile kastedilen genel kullanımdaki anlamıdır. Sadece kitabın adını verebilmek için bu tür bir zorlamaya gitmek çok da anlamlı gözükmemektedir.

Genel olarak kitap Müslümanların içinde buldukları siyasi, fikri ve içtimai sorunları ele almaktadır. Bu anlamda özede Arap genelde İslam dünyası düşünöldüğünde reel şartların insanların karşısına çıkardığı 7 tane önemli sorun bulunmaktadır, bunlar; 1. Vatanın Bağımsızlığı (özellikle Filistin). 2. Kamusal özgürlükler. 3. Toplumsal Adalet. 4. Birlik ve Beraberlik. 5. Batılılaşma Karşısında Özgün Kimlik. 6. Kalkınma. 7. Depolitizasyon ve Duyarsızlık. Bölümlerde bu temel sorunlar ele alınsa da merkezi nokta milli duyarlılık ve kültürel ufuk çerçevesinde oluşturulmuştur.

İlkin çağdaş Arap dünyasının ve düşünürlerinin bir panoraması sunulmuştur. Genel olarak, bazı Arap düşünürleri uygulamaya değil teoriye öncelik vermeyi tercih etmiş ve epistemolojik temellendirmenin esas olduğunu öne sürerek kendilerini tamamen teorik çalışmalara vermişlerdir. Bu tür çalışmalar insan ömrüne sığmayacak kadar geniştir. Arap düşünürleri de Batı'da ortaya konmuş olan teorik çalışmaların peşine düşmüş doğa bilimleri, Matematik, insan bilimleri alanında geliştirdikleri teorileri taklit eder olmuşlardır. Dolayısıyla İslam düşünürü ne kendine özgü bir bilgi felsefesi geliştirebilmiş ne de içerisinde yaşamakta olduğu realiteyi kavrayabilmiştir (s. 14). Örneğin Abdullah Laroui gibi batılı okullarda eğitim görenler için yaşadıkları ülkelerin gelişme ve kalkınmasının en iyi modeli, içerisinde yetiştikleri ve ideal toplum olarak gördükleri Batı modeliydi. Ali Abdurrazık ve Fuad Zekeriya ise İslam dünyasındaki Batı'da yetişen Hıristiyan düşünce insanlarını takip etmiştir (s. 53, 54).

İslam dünyasının son yüzyılında ortaya çıkan İslah hareketlerini ve devamında dönüştüğü İslami Hareketi de ele alan yazarların değerlendirmesine göre; İslah hareketi ilk olarak Cemaeddin Afgani tarafından hem dış sömürgecilere hem de içindeki zillet ve baskıya karşı başlatılmıştır. Dönemin olaylarından dolayı Reşid Rıza ile başlayan selefi hareket devamında köktenci bir tutum almıştır. İslah hareketi böylece keskinliğini yitirmiştir. İlerleyen dönemlerde *Ihvan-ı Müslimin* hareketi, Afgani'nin rüyasını gerçekleştirmek ve ıslah projesini hayata geçirecek kitlesel bir devrim yapmak üzere kurulmuştur. Ardından Mısır'da 1952 yılında *Hür Subaylar* adı verilen grup tarafından milli devrim gerçekleştirilmiştir. Bunun üzerine devrimin oluşturduğu yeni elit tabakası ile *Ihvan-ı Müslimin*'in halkçı güçleri arasında egemenlik kavgası başlamıştır. Bunu Mart 1954 trajedisi takip etmiş ve *Ihvan-ı Müslimin* kaybetmiştir. Mensupları hapislere atılmış, ağır işkencelere maruz kalmışlardı. Bu gelişmeler neticesinde, zamanında *İslam'da Sosyal Adalet, İslam ve Kapitalizm*

Savaşı, İslam ve Dünya Barışı gibi eserlerin müellifi olan Seyyid Kutub artık *Yoldaki İşaretler*'in yazarı olan Seyyid Kutub'a dönüşmüştü. *İhvan-ı Müslimin*'in başına gelen bu olayların ardından zindanlarda; laiklilik, liberalizm, sosyalizm, Marksizm, milliyetçilik ve diğer tüm ideolojileri kökten reddeden öfkeli ve intikamcı bir İslami hareket ortaya çıkmıştı. Artık bu hareket her şeyi yıkıp yeniden inşa etmek istiyordu; küfür toplumunu yıkıp iman toplumunu inşa etmek, cahiliyeye son verip İslam'ı getirmek istiyordu (s. 35-6).

İslami hareket, haklı olarak, Laikliği Batı'nın sömürge ve misyonerlik faaliyetlerinin bir parçası şeklinde algılayıp reddederek, din ve dünya arasında ilişki kuran İslam söylemine sarıldı. "Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler" ayetine dayanarak bir hâkimiyet söylemi geliştirdi, imanın gereğini yerine getirmeyenleri kâfir, İslam'ı teorik olarak benimseyip uygulamalarını kabul etmeyenleri fâsık ve dünyevi maslahatlarını bilmedikleri için ilahi hükme karşı çıkanları da kaybedenler olarak niteledi (s. 54). İslami hareketler ortaya çıkınca Batılılaşma söylemi altında Batı kültürünü tümünden reddetmeye başladı ve artık yeni bir aydınlanma döneminin başlaması gerektiğini söylemek durumunda kaldı. İslami hareketler Batılı çevirileri reddedip herhangi bir aydınlanmaya gerek duymaksızın doğrudan klasik geleneğe dönmeye koyuldular (s. 124-5).

Yazarlara göre Arap Dünyasının en büyük sorunlardan biri devletler arasındaki yapay sınırlar, baştaki istikrarsız kukla yönetimler, hiçbir milli ve bütünleştirici ufka sahip olmayan uyduruk devletlerdir. Bir tarafta krallık diğer tarafta askeri ihtilal yönetimleri ki kimse bunlardan memnun değildir. Bunlar egemenliğin kaynağını ortaya koyacak toplumsal bir uzlaşmadan yoksundurlar. "Egemenlik Allah'ındır" sloganı ile hareket eden İslami hareketler mevcut siyasi sistemler karşısındaki en büyük tehdidi oluşturmaktadır (s. 17). Fakat yazarlar bu noktada İslami hareketi desteklediklerini veya karşı olduklarına dair açık ifadeler kullanmamışlardır.

Hanefi ve el-Cabiri'nin anlayamadıkları en önemli konu ise laikliktir. Zira Hanefi'ye göre "İslam özü itibarıyla laik bir dindir. Dolayısıyla Batı kültüründen ithal edilmiş bir laikliğe ihtiyaç yoktur. Bizi ötekinin gerisinde bırakan esas sebep İslam'ın zamanla dini bir otoriteye, salt biçimsel ibadet ve ritüellere, cezai uygulamalara ve teolojiye dönüştürülmesi ve bunun sonucunda insanların iyice bunalıp daha rasyonel, liberal, özgür, demokratik ve ilerlemeci idealleri temsil ettiğini düşündükleri Batı tarzı laikliğe yönelmeleridir" (s. 57). el-Cabiri'ye göre ise "İslam dünyasındaki laiklik sahte bir meseledir. Çünkü bu kavram aracılığıyla ifade edilmek istenen ihtiyaçlar bu ihtiyaçlarla örtüşmeyen bir içerik aracılığıyla dile getirilmektedir. İslam laik bir dindir ifadesi İslam sosyalist/kapitalist/liberal bir dindir gibi

ifadelerden pek de farklı değildir. Bu ifadeler ise sorunun çözümüne yahut anlaşma zemininin oluşturulmasına hiçbir katkı sağlamaz. İslam laik bir dindir sözü ile İslam laik bir din değildir sözü aynı kapıya çıkmaktadır. Çünkü İslam'da devletten ayrılması düşünülecek bir kilise bulunmadığı için din-devlet ayrımı anlamındaki bir laiklik İslam açısından söz konusu olamaz” (s. 58-64).

Sonuç olarak bir anlamda Müslümanların içinde yaşadıkları dünyayı anlamaları ve değerlendirmeleri gerektiğini, geçmişin hülyalarına dalmak yerine günün şartlarını görmelerini ve reel politik olanı farkına varmalarının zorunluluğunu ifade eden kitap, şu cümleyle son bulmaktadır: “Tarihi değiştiren geçmişin hatıraları ve anılar değil bugünün hesapları ve güç dengeleridir” (s. 148).

Kitap çeyrek yüzyıla yakın bir geçmişi olmasına rağmen hala devam eden bazı sorunların ele alınması, irdelenmesi ve çözüm bulma çabası açısından okunmaya değerdir. Fakat yazarlar bazı bölümlerde sadece sorun/sorunları tespit etmiş fakat çözüm için herhangi bir yol önermemiştir. Kitap içinde özellikle Hanefi'nin Batı dünyasını ele almaya ve değerlendirmeye çalışması kitabın genel içeriğiyle bağdaşmıyor gibidir. Ayrıca kitapta içi boş bazı kavramlarda vardır bunlardan en önemlisi ise “ilerici/ilerlemeci İslam” kavramıdır. Çeviri açısından ise çevirmeni Türkçe'ye çevirmedeki ustalığından dolayı kutlamak gerekir.